

acei specialiști care profesază sau au preocupări de istoria bisericii în cadrul facultăților de teologie) și istoricii laici profesioniști. Chiar dacă la început au existat reticențe reciproce, treptat s-a constatat nevoia de colaborare cu scopul lărgirii și diversificării cercetărilor.

Proiectul nostru s-a născut pe fondul acestei deschideri reciproce și se dorește o completare a direcțiilor care au fost deja lansate în câmpul cercetării istorice, cu altele deschizătoare de noi orizonturi științifice. Am plecat de la nevoia de profesionalism și exigență pe care o presupune publicarea corpusurilor de documente și de la premisa că această muncă presupune și un efort de echipă. Timpul îndelungat necesar publicării unui volum de documente și necesitatea de a respecta toate criteriile științifice și deontologice reclamă un asemenea efort comun. Se adaugă problema accesului la documentul în sine și la conținutul acestuia, în cel din urmă caz fiind vorba de cunoașterea paleografiilor româno-chirilică, maghiară și gotică.

Revenind la proiectul în discuție – *Biserica și comunitate în Transilvania în epoca modernă*, acesta a fost gândit cu cel puțin 7-8 ani în urmă când s-a pus problema publicării corespondenței dintre Protopopiatele ortodoxe ale Transilvaniei și Eparhia de la Sibiu care să acopere în principal, cea de-a doua jumătate a secolului al 19-lea până la 1918. Astfel s-a reușit publicarea în anul 2006 a unui prim volum care însumează 370 de documente și anume corespondența dintre Protopopiatul Solnoc II și Consistoriul de la Sibiu pe perioada 1845-1874⁷. Între timp, în urma investigațiilor de arhivă s-a făcut o evaluare a fondurilor documentare, constatându-se că acestea sunt în ansamblul lor, deosebit de bogate, dar inegale ca valoare și cantitate, când ne referim la cele 38 de protopopiate ortodoxe care existau în epocă. Fondurile ecleziastice păstrate la Arhiva Mitropoliei de la Sibiu se completează adesea cu cele identificate la nivelul Direcțiilor Județene ale Arhivelor Naționale și care și ele sunt inegale ca dimensiune; unele sunt deosebit de bogate și prezintă o bună continuitate cronologică, altele sunt fragmentare și dispersate și vor trebui folosite ca atare.

Ceea ce s-a constatat aproape ca o certitudine în investigațiile noastre preliminare este faptul că cel mai bine reprezentată este perioada 1848-1874, perioadă în care Biserica Ortodoxă din Transilvania s-a aflat sub păstorirea marelui ierarh Andrei Șaguna. Am optat astfel ca într-o primă fază să se publice documentele aferente perioadei de până la 1874; având în vedere și faptul că primul volum acoperă corespondența din Protopopiatul Solnoc II situat în partea de nord a Transilvaniei, am optat pentru a continua cu această regiune și anume cu Protopopiatul Cetatea de Piatră sau al Chioarului cum era numit acesta în documentele de epocă. Documentele provin în marea lor majoritate din Arhiva Mitropoliei Sibiu, cât și de la Direcția Județeană Baia Mare a Arhivelor Naționale *fond nr. 142 Protopopiatul Ortodox Cetatea de Piatră* dar care conține documente doar începând cu anul 1869-1870. Am optat pentru publicarea exhaustivă și integrală a tuturor dosarelor, fără a realiza vreo selecție anume, pentru a acoperi o arie cât mai largă de probleme care în epocă au constituit subiect de consemnare documentară sub formă de scrisori, rapoarte, procese verbale, cereri, plângeri, protocoale, socoteli, adevărinițe, conscripții, însumări de date statistice etc., și care toate la un loc reflectă într-adevăr acea realitate a raporturilor dintre biserică și comunitate într-o perioadă în care biserica era una dintre puținele instituții care, prin influența și ponderea pe care o avea, era în măsură să controleze și să impună o sumă de raporturi cu comunitățile și care azi îngăduie istoricului să pătrundă în dinamica și în intimitatea unei lumi rurale angrenată într-un proces de transformare greu sesizabil altminteri în alte categorii de surse documentare. Privind documentele din această perspectivă, ele sunt utile pentru o categorie largă de istorici, de la cei preocupați de reconstituirea instituțiilor bisericesti și a vieții religioase la cei preocupați de relațiile inter-confesionale; sunt date de interes pentru demografia istorică, pentru istoria familiei și a

⁷ Dumitru Suciu (coord.), Alexandru Moraru, Flaviu Vida, Cosmin Cosmuța, *Crâmpeie din istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Eparhia Sibiului către Protopopiatul Solnoc II. Corespondență 1845-1874*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, 495 p.

comportamentului matrimonial. La fel de bine este reprezentată istoria învățământului elementar, cu precădere a celui confesional. Sunt reflectate relațiile dintre biserică și autoritățile laice de la nivel de comitat și uneori cu cele superioare, sunt, de asemenea, date numeroase despre starea materială a preoților și comunităților, a învățătorilor și a școlilor, a raporturilor inter-umane la nivelul comunităților, a raporturilor dintre enoriași și preoți, date despre gradul de instruire și disciplină a preoților și învățătorilor, aspecte ale raporturilor instituționale în diagrama Parohie-Protopopiat-Consistoriu cu toate aspectele lor pozitive și negative care toate pot fi de interes într-o reconstituire istorică, indiferent de perspectiva pe care specialistul se plasează. Chiar și pentru cei care se ocupă de istoria mentalităților, de imagologie și antropologie istorică, informația prezentă uneori cu o surprinzătoare continuitate în timp, este realmente utilă și relevantă.

Districtul protopopial al Cetății de Piatră cuprindea un număr de 16-17 parohii și o filie (ele suferă doar mici modificări în acest interval cronologic), însumând aproape 9000 de suflete. O parohie avea între 230 de membri (Secătura) și 894 (Vima Mică la 1869)⁸. Desigur că este vorba despre un fragment mic și modest românesc de confesiune ortodoxă plasat la periferia nordică a Transilvaniei, departe de centrul episcopal de la Sibiu, dar aceste documente relevă o imagine complexă a vieții comunitare în diversele ei ipostaze; aceste documente coroborate cu altele similare de la nivelul altor Protopopiate pot fi relevante pentru cercetarea istorică.

În cele mai multe cazuri avem de-a face cu corespondența dintre Protopopiat și Consistoriul de la Sibiu, Protopopul fiind principalul mediator instituțional în această relație care, cel puțin pentru perioada lui Șaguna s-a dorit deosebit de riguroasă. În rare cazuri avem de-a face cu situația în care un simplu paroh se adresa direct înaltelor foruri bisericești de la Sibiu. Acestea din urmă așau vizavi de orice problemă care ajungea acolo, o atitudine riguroasă, uneori dură și intransigentă, neezitând a-l muștra aspru pe Protopop atunci când acesta nu elabora vreun raport sau nu punea în aplicare vreun ordin așa cum era cerut de la Sibiu.

Atunci când Protopopul încerca să intervină pentru un preot într-o chestiune sau alta, Consistoriul insista întotdeauna pentru aplicarea legilor și regulamentelor bisericești sau a celor civile unde era cazul. Rezoluțiile și răspunsurile Consistoriului erau formulate cu deosebită seriozitate, luându-se în considerare numai acele argumente și motivații pe deplin documentate.

Se remarcă, din multitudinea de cazuri dezvăluite și dezbătute în documente, rolul major al Sinoadelor, de la cel parohial la cel protopopesec, precum și aplicarea riguroasă a Statutului Organic care, astfel, cel puțin pentru perioada lui Șaguna a avut rolul unei veritabile constituții bisericești.

Avem de-a face cu o regiune compozită din punct de vedere etnic și confesional, avem comunități mixte în care românii trăiau alături de unguri sau evrei, alături de greco-catolici, reformați sau alte confesiuni, această realitate implicând raporturi inter-umane și instituționale extrem de variate și complexe dintre care unele fac obiectul documentelor pe care le publicăm și care pun în lumină caracterul complex al societății ardelenice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Căsătoriile obișnuite sau mixte, nașterile și decesele, divorțurile, trecerile de la o confesiune la alta, moralitatea și imoralitatea sunt doar câteva dintre ipostazele care relevă acest complex proces al coexistenței și conviețuirii.

Există, de asemenea, numeroase date și informații cantitative de o reală valoare istorică, fiind în linia mari, similare cu datele statistice oficiale ale vremii, probând în mod clar că biserica, de la parohie la protopopiat și episcopie au furnizat autorităților date și rapoarte complexe și variate legate de numărul sufletelor, al nou-născuților, al populației școlare, a stării școlilor și gradul de instruire al învățătorilor etc. S-au înaintat și autorităților militare date privind numărul celor apti de serviciu

⁸ Vezi Arhiva Mitropoliei Sibiu, *Fond Protopopiatul Ortodox Cetatea de Piatră. Protocolul Sufletelor Protopopiatului Cetatea de Piatră pe anul Domnului 1869.*

militar sau al celor scutiți de acest serviciu conform legii. Protopopul a vegheat la respectarea legalității cununilor potrivit normelor canonice și a legislației civile. Se poate afirma cu deplină temei că oamenii bisericii au furnizat autorităților statale acel necesar sprijin în efortul de modernizare, de ridicare a standardului lumii rurale pe care l-au avut în vedere, e drept în grade diferite toate cele trei regimuri politice care s-au succedat în această vreme: neoabsolutist, semi-liberal și dualist.

Rezultă clar acest efort al instituțiilor bisericești și laice de a avea o evidență cât mai completă a realităților locale, din consecvența cu care parohii și Protopopul au adunat an de an datele despre numărul populației, căsătorii, nașteri, decese, date despre numărul copiilor obligați a frecvența școala confesională, salarizarea și calificarea învățătorilor etc. Șaguna îl muștra aspru pe Protopop ori de câte ori acesta întârzia cu aceste conspecte anuale, sau când le înainta incomplete, acuzându-l că își neglijează îndatoririle și atenționându-l că „*va cădea sub grea răspundere*” dacă pe viitor nu va fi suficient de riguros și punctual.

Concluzionând asupra celor enunțate, suntem de părere că demararea acestui proiect este o întreprindere utilă pentru istoriografie, în condițiile în care se va reuși publicarea documentelor de la cât mai multe Protopopiate, fapt ce presupune desigur muncă în echipă, efort științific și, nu în ultimul rând, resurse materiale.

**Kirche und Gemeinschaft in Siebenbürgen in der Neuzeit. Ein Editionsprojekt des
Briefwechsels der griechisch-orthodoxen Erzpriestertümer (Protopopiate)
mit der Bistum (Eparchie) aus Hermannstadt (1800-1918)
Zusammenfassung**

Die vorliegende Studie ermöglicht uns einen Einblick in den Ablauf eines Publikationsprojekts zwecks Veröffentlichung kirchlicher Dokumente des 19. Jahrhunderts, die auf geschichtlicher Ebene die Wechselwirkungen zwischen Kirche und Gemeinschaft, unter mannigfaltigen Aspekten, widerspiegeln. Diese Unterlagen erweisen sich als sehr nützlich für alle Forscher, egal aus welcher methodologischen Perspektive sie das Thema zu verfolgen beabsichtigen.

Die Fallstudie behandelt das griechisch-orthodoxe Erzpriestertum Cetatea de Piatră/Kövár, gelegen im nördlichen Teil Siebenbürgens. Die historische Dokumentation schildert den Briefwechsel zwischen dem Erzpriestertum und der höheren Hierarchie aus Sibiu/Hermannstadt betreffend verschiedene Angelegenheiten – von der Problematik der Priester und Lehrer der konfessionellen Schulen, bis zu Ehestreitigkeiten oder Aspekte der Interkonfessionalität.